

رشد تولید خرمای ایران از افزایش سطح زیر کشت ناشی شده است

اشاره

خرما از محصولات کشاورزی ارزشمند از نظر غذایی می‌باشد و در بخش‌هایی از دنیا به ویژه منطقه‌ای از خاورمیانه که ایران نیز در آن قرار دارد، پرورش می‌یابد. خرما نه تنها به صورت تازه، بلکه به شکل انواع فرآورده‌ها، قابل استفاده می‌باشد و صنایع جانبی آن قادر است محصولات غذایی و صنعتی گوناگونی را تولید کند و ضمن ایجاد ارزش افزوده بالاتر، زمینه‌های اشتغال مناسبی را در اقتصاد کشور به وجود آورد. در این مقاله با تولید خرما در ایران و صنایع جانبی آن، به اختصار آشنا می‌شویم.

کاشگران در سفرهایشان خرما برای مصرف غذایی با خود برده و پس از مصرف، هسته‌های آن را دور ریخته‌اند که سبب شده آنها در نقاط مختلف برویند.

در حال حاضر مهمترین کشورهای تولیدکننده خرما عبارتند از ایران، مصر، عربستان سعودی، عراق، الجزایر، پاکستان، عمان، سودان، تانزانیا و...

اهمیت غذایی خرما

خرما از میوه‌های قندی است و جزو منابع مهم تأمین انرژی در تغذیه انسان می‌باشد. وجود آب، پروتئین، فسفر، مس، چربی، آهن، املاح معدنی نظیر منیزیم، قند، کلیم، سدیم و پتاسیم در خرما، سبب شده که این میوه از نظر غذایی در زمره محصولات غذایی ارزشمند قرار گیرد.

مورد کشت خرما در مصر باستان نیز کشف شده است، اما نظر عموم دانشمندان بر آن است که شروع زمان نخل کاری مصادف با تمدن‌های قدیمی بوده و از شمال شرقی افریقا تا شمال غربی جلگه دجله و فرات گسترش یافته است. نخل به طور تصادفی یا با هدف از این مناطق به دیگر نقاط جهان رفته است و انسان‌ها هنگام مهاجرت این گیاه را به عنوان یکی از محصولات مهم با خود جابه‌جا کرده‌اند.

مبلمان دینی نیز به دنبال فتوحات، نخل را به تعدادی از کشورهای آمریکای لاتین برده و معرفی کرده‌اند، زیرا از خرما در جشن‌های مذهبی استفاده می‌شده است. گفته می‌شود یکی از دلایل پراکندگی خرما، آن بوده که سربازان هنگام لشگرکشی‌ها، تاجران و

خرما نه تنها غذایی پراثری است که به راحتی قابل نگهداری و انبار نمودن می‌باشد، بلکه با ایجاد سایه و محافظت در برابر بادهای صحرائی، محل مناسبی برای اسکان صحرائینان ایجاد می‌کند، به گونه‌ای که گفته می‌شود، گسترش زندگی انسان به مناطق گرم و بی‌آب و علف جهان در گذشته‌های دور را سبب شده است.

از نخل محصولات متفاوتی برای استفاده در تولیدات کشاورزی و تغذیه انسان و دام به دست می‌آید و هر قسمت نخل خرما، برای زندگی انسان کارآیی دارد.

مدارک موجود نشان می‌دهد که کشت نخل خرما به ۴۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح در محلی در جنوب عراق کنونی برمی‌گردد. البته مدارکی نیز در

حدود ۶۰ تا ۸۰ درصد این میوه گلوئیدی را قند تشکیل می‌دهد و از این رو خرما کالری زیادی دارد که از گوشت گاو، نان، ماهی و سیب‌زمینی بیشتر است. مقدار آهن موجود در خرما (۳۶ میلی‌گرم در هر گرم خرما) از بسیاری از مواد غذایی بیشتر است.

خرما به لحاظ داشتن قند فراوان (تا حدود ۸۵ درصد در خرما خشک)، از نظر صنعتی نیز اهمیت دارد، زیرا قند خرما رطوبت را به خود جذب می‌کند و کریستاله نمی‌شود و از این رو «قند مایع» نامیده می‌شود. قند مایع را به راحتی می‌توان از خرماهای درجه ۲ و ۳ که بازار خوبی ندارند و ارزش آنها پایین است، استحصال کرد و در صنایع شیمیایی، دارویی و غذایی مصرف نمود. شیره یا شهد خرما نیز ارزش صنعتی زیادی دارد. تهیه سرکه، خمیر و آرد و نیز استفاده از ضایعات نخل برای تولید نشوپان و... سبب شده که نخل خرما از نظر صنعتی نیز ارزشمند تلقی گردد.

در ایران بیش از ۴۰۰ نوع خرما به عمل می‌آید که مهمترین آن خرمای مضافتی است. ارقام دیگر خرمای ایران، استقمران، گنظار، پیارم، زاهدی، دیری، صاوی، مکتوم، شاهانی، ربی، پیمازو، عوبدی، سویدانی، کیکاب و خاصویی می‌باشند.

استان‌های هرمزگان، سیستان و بلوچستان، فارس و خوزستان از مناطق عمده پرورش نخل در ایران است، ولی دست‌کم ۲۵ درصد خرمای کشور در استان کرمان و در نخلستان‌های بم و جیرفت تولید می‌شود.

سطح زیر کشت خرمای ایران در حال حاضر بیش از ۲۰۰ هزار هکتار برآورد می‌شود که ۱۶۰ هزار هکتار آن به صورت آبی و بقیه دیم است.

در سال ۱۳۷۶، استان کرمان با تولید ۲۱۵ هزار تن خرما تقریباً ۳۵ درصد خرمای تولیدی ایران را عرضه کرد. استان هرمزگان با ۱۶۸ هزار تن تولید در رتبه دوم، سیستان و بلوچستان با ۱۵۲ هزار تن رتبه سوم، فارس با ۱۱۵ هزار تن در رتبه سوم و خوزستان با ۱۱۴ هزار تن تولید در این سال رتبه چهارم را در بین استان‌های کشور به دست آوردند.

کشت خرما در ایران

مراکز مهم تولید خرما در ایران، استان‌های هرمزگان، فارس، سیستان و بلوچستان، بوشهر، خوزستان، کرمان، اصفهان، خراسان و یزد می‌باشند. بیشترین میزان تولید در استان هرمزگان و پس از آن کرمان و بوشهر می‌باشند.

آمارهای منتشره از سوی اداره کل آمار و اطلاعات وزارت جهاد کشاورزی، سطح زیر کشت درختان بارور خرما (با احتساب درختان پراکنده) در سال ۱۳۷۱ بالغ بر ۱۳۶/۴ هزار هکتار بود که در سال ۱۳۷۲ به حدود ۱۳۸/۶ هزار هکتار افزایش یافت. این سطح در سال ۱۳۷۳ به ۱۵۰/۷ هزار هکتار و در سال ۱۳۷۴ به بیش از ۱۵۱ هزار هکتار رسید.

آمارهای منتشره نشان می‌دهد که سطح زیر کشت درختان بارور خرما در سال ۱۳۷۵ به ۱۶۶/۱ هزار هکتار و در سال ۱۳۷۶ به ۱۹۲/۳ هزار هکتار بالغ شد.

آمارهای منتشره از سوی همین منبع نشان می‌دهد که سطح زیر کشت نهال خرما از ۲۴/۱ هزار هکتار در سال ۱۳۷۱ به حدود ۲۴ هزار هکتار در سال ۱۳۷۲ و سپس به بیش از ۳۰ هزار هکتار در سال ۱۳۷۳ رسید. این سطح در سال ۱۳۷۴ به ۳۶/۲ هزار هکتار، در سال ۱۳۷۵ به اندکی بیش از ۳۷ هزار هکتار و در سال ۱۳۷۶ به حدود ۴۷/۷ هزار هکتار بالغ شد.

آخرین اطلاعات منتشره از سوی مدیرکل نخیلات معاونت باغبانی وزارت کشاورزی (سابق) در اواخر آبان ماه سال گذشته نشان می‌دهد که سطح زیر کشت نخیلات ایران در سال ۱۳۷۹ به ۲۱۶ هزار هکتار رسیده و تولید سالانه خرما در کشور بالغ بر ۹۰۸ هزار تن است.

آمار اداره کل آمار و اطلاعات وزارت کشاورزی که در کتاب «بانک اطلاعات کشاورزی ایران» منتشر شده است، نشان می‌دهد که تولید خرما در ایران از ۵۷۸/۲ هزار تن در سال ۱۳۷۱ به ۷۱۵/۷ هزار تن در سال ۱۳۷۲ و سپس به بیش از ۷۷۴ هزار تن در سال ۱۳۷۳ افزایش یافت. سطح تولید خرمای ایران در سال ۱۳۷۴ از مرز ۷۸۰ هزار تن گذشت و در سال ۱۳۷۵ به ۸۵۵/۵ هزار تن و در سال ۱۳۷۶ به ۸۷۶/۵ هزار تن رسید.

این آمار نشان می‌دهد که عملکرد در هکتار (میزان برداشت خرما از هر هکتار سطح زیر کشت) از ۴۲۳۹ کیلوگرم در سال ۱۳۷۱ به ۵۱۶۵ کیلوگرم در سال ۱۳۷۲ افزایش یافت، اما در سال ۱۳۷۳ به ۵۱۳۷ کیلوگرم کاهش یافت. اما در

سال ۱۳۷۴ بار دیگر افزایش یافت و به ۵۱۶۳ کیلوگرم رسید. در همین حال عملکرد در هکتار خرما در سال ۱۳۷۵ به ۵۱۴۹ کیلوگرم و در سال ۱۳۷۶ به ۵۵۰۹ کیلوگرم تقلیل یافت.

بر اساس گفته‌های مدیرکل نخیلات معاونت باغبانی وزارت کشاورزی (سابق)، عملکرد در هکتار خرما در سال ۱۳۷۹ به ۴۲۰۰ کیلوگرم می‌رسد.

سیر نزولی عملکرد باغ‌های خرما در ایران با وجود تداوم رشد سطح زیر کشت از مباحثی است که می‌بایست مورد توجه کارشناسان قرار گیرد.

در حالی که سطح زیر کشت خرما در ایران در سال ۱۳۷۹ نسبت به سال ۱۳۷۶ حدود ۱۲/۳ درصد افزایش یافته، عملکرد در هکتار نخلستان‌های ایران طی همین مدت ۷/۸ درصد تنزل کرده است. به عبارتی افزایش ۴ درصدی تولید خرمای ایران در سال گذشته نسبت به سال ۱۳۷۶ فقط ناشی از افزایش سطح زیر کشت بوده است.

در حال حاضر نخلستان‌های ایران با مسایل و مشکلات گوناگونی روبه‌رو می‌باشند.

مدیر آب و خاک سازمان کشاورزی استان بوشهر در اواخر دی ماه سال گذشته گفت: از مجموع ۳۲ هزار هکتار نخلستان موجود در استان بوشهر، ۱۶ هزار هکتار نیازمند اجرای طرح زهکشی است.

مهندس «کامران ارشد» در گفت‌وگو با خبرگزاری جمهوری اسلامی اظهار داشت: بالا بودن سطح آب‌های زیرزمینی و اجرا نشدن طرح زهکشی باعث شده

عملکرد متوسط تولید خرمای هر نخل در استان بوشهر به جای ۸۰ کیلوگرم به کمتر از ۳۰ کیلوگرم تقلیل یابد.

وی افزود: این مشکل سبب شده تا مبارزه با علف‌های هرز به سختی انجام شود و خاصیت نگهداری و ذخیره‌سازی محصول خرما نیز به حداقل نزول کند. از سوی دیگر از بین رفتن زمین که سرمایه ملی است را نیز موجب شده است.

وی یادآور شد: با وجود ضرورت اجرای طرح زهکشی و انجام مطالعات ۴۵۰۰ هکتار از اراضی دشت دالکی در شهرستان دشتستان و انجام هزینه‌ای بالغ بر ۷ میلیارد و ۳۵ میلیون ریال برای اجرای ۵۰ کیلومتر خط اصلی شبکه زهکشی در سال‌های گذشته، به لحاظ تغییر سیاست وزارت کشاورزی (سابق)، این طرح راکد مانده است.

وی افزود: بر اساس سیاست وزارت جهاد کشاورزی، ادامه اجرای طرح منوط به پرداخت ۴۰ درصد هزینه طرح از سوی بهره‌برداران است. با وجود تمایل نخل‌داران به مشارکت در طرح، به علت هزینه بالای آن و رکود بازار خرما و پایین بودن قدرت مالی بهره‌برداران، در عمل امکان همیاری بهره‌برداران تاکنون میسر نشده است.

۱۷ درصد خرمای ایران در استان بوشهر تولید می‌شود و ۱۶ هزار خانوار در این استان از کشت و پرورش خرما ارتزاق می‌کنند. این در حالی است که به عقیده استاندار بوشهر، ایجاد یک خط کامل صنایع تبدیلی مرتبط با نخیلات در این استان، سودمند و دارای توجیه اقتصادی است.

شهرستان بافق در استان یزد نیز از لحاظ شرایط اقلیمی از مناطق مستعد پرورش نخل است. در این شهرستان ۳۰۰ هزار اصله نخل در سطح ۱۹۰۰ هکتار نخلستان وجود دارد و سالانه حدود ۱۰۰ تن خرما در آن برداشت می‌شود.

به گفته رییس اداره کشاورزی بافق، ۸۰ درصد خرمای تولیدی در این شهرستان، خوراک دام می‌شود.

احمد قیصری علت کیفیت نامرغوب خرمای بافق را کاشت نامنظم، فاصله نزدیک نخل‌ها، حذف نکردن پاجوش‌های اضافی، هرس نکردن و رعایت نکردن اصول آبیاری منظم و هسته درشت خرمای تولیدی دانست.

وی گفت: تاکنون افزون بر ۲۶۰ هکتار از نخلستان‌های بافق با جایگزین کردن گونه‌های مرغوب اصلاح شده است و در صورت تأمین بودجه، مابقی نیز اصلاح خواهد شد.

به عقیده یک نخلکار بافقی، کیفیت نامرغوب خرمای تولیدی در این شهرستان و رکود بازار خرید و فروش آن سبب شده که تنها مزیت نخل کاری در این منطقه، استفاده از اجزای نخل برای بافت حصیر، چارو، کلاه و بادبزن باشد.

وجود نخلستان‌های انبوه با سابقه ۱۲۰۰ ساله در بافق، بیانگر سازگاری این محصول با آب و هوای گرم و خشک این شهرستان است.

به گفته قیصری، به منظور بهبود نخلستان‌های منطقه و در اجرای طرح نخیلات از سال ۱۳۷۴، در این منطقه

اقداماتی نظیر احداث کانال آبرسانی، تسطیح مزارع، احداث جاده بین مزارع، حذف درختان فرسوده و غرس پاجوش مناسب انجام شده است.

مدیرکل نخیلات معاونت باغبانی وزارت کشاورزی نیز در اواخر آبان ماه سال گذشته در دومین همایش باغبانی استان فارس که با هدف بررسی راهکارهای تولید بهینه محصولات باغی و نخیلات برگزار شد، گفت: بیشتر ارقام خرمای کشور به شکل رطب و تازه خوری است که در بازارهای جهانی تقاضا برای این نوع خرما محدود است. در این راستا وزارت کشاورزی برای تغییر ارقام خرما، طرحی را برای جایگزینی ارقام خرمای خشک و صادراتی با ارقام فعلی آغاز کرده است.

محمد علی طهماسبی گفت: برای استفاده از ارقام فعلی خرما هم برنامه‌هایی در زمینه توسعه صنایع تبدیلی و استخراج قند خرما، ایجاد صنایع بسته‌بندی برای خسرمای مرطوب (مضافتی، کیکاب و شاهانی جهرم) در دست تهیه است.

آفت زنجیره خرما نیز از مایل و مشکلاتی است که نخل کاران کشور هر از چندگاهی با آن روبه‌رو می‌شوند.

در اوایل آبان ماه سال گذشته، نخل داران بم نسبت به شیوع آفت زنجیره خرما و سلامتی محصول خرمای خود در سال ۱۳۸۰ ابراز نگرانی کردند.

شهرستان بم یکی از مناطق عمده تولید خرما در ایران است. سالانه حدود ۱۱۰ تا ۱۳۰ هزار تن خرما در این شهرستان تولید می‌شود که ۹۹ درصد آن از نوع مضافتی است که جنبه صادراتی

دارد. در سال‌های ۷۸-۱۳۷۷ در مجموع ۲۰ هزار تن خرمای بم به خارج از کشور صادر شد.

سطح زیر کشت خرما در بم بیش از ۱۷ هزار هکتار و میانگین تولید آن ۶ تا ۷ تن در هکتار است که حدود ۵۰ درصد بیش از متوسط عملکرد نخلستان‌های کشور است. برای مبارزه با آفت زنجیره خرما که محصول را به شدت تهدید می‌کند، سمپاشی ضروری است.

مدیر اداره کشاورزی بم در این خصوص اظهار داشت: برای مبارزه با آفت زنجیره خرما در چارچوب برنامه، همه‌ساله دو مرتبه کار سمپاشی نخلستان‌ها انجام می‌شود.

به عقیده وی، یکی از علل شیوع آفت زنجیره، نبود یخچندان مناسب در زمستان است. در حالی که شروع سرما می‌تواند از رشد حشره زنجیره جلوگیری کند.

در حالی که نخل کاران بم خواستار سمپاشی هوایی برای مبارزه با آفت بودند، رییس سازمان کشاورزی کرمان، این امر را منوط به برخورداری از اعتبارات لازم دانست.

نخلستان‌های استان کرمان ۲۲ درصد از گستره نخلستان‌های ایران را شامل می‌شود. در خصوص مشکلات کشت و پرورش نخل در استان خوزستان نیز، ذکر این نکته ضروری است که شوری آب آبادان مانع از کشت پاییزه پاجوش‌های نخل در حاشیه بهمنشیر شده است.

پیش‌بینی می‌شد که در سال گذشته ۱۴ هزار پاجوش نخل در حاشیه رودخانه بهمنشیر کشت شود که به علت

تداوم مشکل شوری آب این رودخانه، امکان‌پذیر نشد.

به گفته معاون اداره کشاورزی آبادان، خسارات وارده از انجام نشدن این کشت ۱۴۰ میلیون ریال برآورد شده است.

عزیز ناصری در گفت‌وگو با خبرنگاری جمهوری اسلامی افزود: افزایش دبی آب رودخانه بهمنشیر در اثر بارندگی و یا پمپاژ آب به این رودخانه از نقاط دیگر، می‌تواند تا حد زیادی از این مشکل بکاهد.

وی گفت: در دو سال گذشته به حدود ۳۲ هزار پاجوش نخل در حاشیه رودخانه بهمنشیر خسارت وارد آمده است.

در همین حال مسوول روابط عمومی سازمان آب و برق خوزستان در اواخر مهرماه گذشته اظهار داشت: مرحله نخست طرح آبیاری و زهکشی نخلستان‌های جزیره آبادان و خرمشهر

سال آینده به بهره‌برداری می‌رسد. سعید آرزومند گفت: طرح تأمین آب، آبیاری و زهکشی جزیره آبادان و خرمشهر در سطحی به وسعت بیش از ۲۲ هزار هکتار و با هدف بهره‌برداری بهینه از ثروت ملی و بهبود و توسعه نخلستان‌های حاشیه رودخانه‌های اروند و بهمنشیر توسط سازمان آب و برق استان خوزستان در دست اجرا است.

مدیر اجرایی طرح آبیاری و زهکشی جزیره آبادان و خرمشهر نیز در این باره گفت: پیشروی آب شور خلیج فارس به مصب رودخانه‌های اروند و بهمنشیر و شیوه سنتی آبیاری نخلستان‌ها از طریق جزرومد طبیعی رودخانه‌ها، همواره باعث کاهش کمی و کیفی محصولات خرما می‌شد.

وی اظهار امیدواری کرد، اجرای این شبکه آبیاری و زهکشی علاوه بر بهبود و توسعه ۶/۵ میلیون اصله نخل حاشیه این دو رودخانه، باعث تأمین بخشی از نیازهای ارزی کشور می‌شود.

مطالعات طرح تأمین آب نخلستان‌های جزیره آبادان به صورت پراکنده از سال ۱۳۴۲ آغاز شد و در سال ۱۳۵۰ قرارداد اجرای آن بین سازمان آب و برق خوزستان و مهندسین مشاور سوئکو منعقد شد. نقشه‌های اجرایی این طرح در سال ۱۳۶۲ تکمیل شد، اما به لحاظ جنگ تحمیلی، عملیات اجرایی آن متوقف ماند و در اواخر سال ۱۳۶۸ مرحله نخت طرح اجرا شد.

آفت کته تار عنکبوتی از دیگر مشکلات بخش تولید خرما در ایران می‌باشد. به گفته مدیر کشاورزی بخش خنج لارستان، بروز آفت کته تار عنکبوتی در نخلستان‌های این منطقه، موجب از بین رفتن ۳۰ درصد محصول خرماي نخل‌داران شده است.

نظر ناظمی اوایل شهریورماه گذشته اظهار داشت: شیوع این آفت موجب خشک شدن خوشه‌های خرما قبل از رسیدن محصول شده و آن را غیرقابل برداشت کرده است.

به گفته وی، خشک شدن منابع آب و بروز پدیده خشکسالی، عاملی اصلی شیوع این آفت در نخلستان‌های منطقه خنج است. برای جلوگیری از پیشرفت کته تار عنکبوتی، ۴۸۰ هکتار از نخلستان‌های بارور منطقه سمپاشی شدند. حدود ۷۵ درصد نخلستان‌های شهرستان لارستان در منطقه خنج قرار دارد.

در همین حال رییس مؤسسه تحقیقات، آفات و بیماری‌های گیاهی نیز اواخر مرداد ماه گذشته اظهار داشت: عارضه خشکیدگی خوشه‌های خرما، نخلستان‌های کشور را تهدید می‌کند.

دکتر منصور عبداللهی در گفت‌وگو با خبرگزاری جمهوری اسلامی اظهار داشت: مدت سه سال است که عارضه خشکیدگی خوشه‌های خرما از سوی کارشناسان این مؤسسه گزارش شده است.

وی گفت: این عارضه ناشناخته در نخلستان‌های استان‌های بوشهر، کرمان، هرمزگان و سیستان و بلوچستان شیوع یافته و کانون اصلی آن در نخلستان‌های جیرفت و کهنوج است.

وی گفت: در سال زراعی ۷۹-۷۸ افزون بر ۱۰۰ هزار تن محصول خرما در اثر این عارضه نابود شد.

وی گسترش این عارضه را نگران کننده توصیف و پیش‌بینی کرده خسارت وارده از آن در سال زراعی ۸۰-۷۹ بیش از سال قبل از آن خواهد بود.

وی افزود: با وجود گذشت سه سال از بروز این عارضه و انجام تحقیقات جدی در این زمینه، هنوز به نتیجه قابل قبولی نرسیده‌ایم.

در یک جمع‌بندی کلی در خصوص مشکلات بخش تولید خرما، می‌توان گفت: به منظور حفظ و ارتقای کمی و کیفی محصول خرماي کشور، ضرورت دارد مشکلات تولیدکنندگان جمع‌آوری و بررسی شود و راهکارهای مناسب برای حل آنها اتخاذ گردد.

مباحثی مانند بهبود سیستم‌های آبیاری و زهکشی، مبارزه با آفات در نخلستان‌ها، آموزش نخل‌داران برای جایگزینی ارقام مناسب صادراتی، استفاده از پاجوش‌های مناسب با بهره‌گیری از حمایت‌های مالی بخش دولتی و سیستم بانکی، ارایه خدمات مناسب از قبیل سمپاشی به موقع هوایی با کمک نهادهای مسؤو در این زمینه، اصلاح روش‌های کاشت و داشت و برداشت و آموزش نخل‌کاران در این زمینه، انجام تحقیقات مربوط به آفات و بیماری‌های خرما و بهره‌گیری از علم و دانش فنی روز و... حایز اهمیت می‌باشند.

ضرورت دارد که در این زمینه‌ها نهادهای مسؤو چاره‌اندیشی کنند. رکود بازار خرما در دو سال گذشته موجب شده که توان و بنیه مالی نخل‌کاران به شدت تضعیف گردد. آنها به تنهایی قادر به تأمین برخی از هزینه‌ها (طرح‌های زهکشی و نیز سمپاشی هوایی) نمی‌باشند و لازم است نهادهای دولتی در این زمینه پیشقدم گردند.

انتظار می‌رود با انجام مطالعات لازم، حمایت واقعی از نخل‌کاران برای کشت و پرورش ارقام خرماي مناسب به ویژه برای صادرات، تأمین اعتبارات کافی، بهره‌گیری از علوم و فناوری روز در بخش تولید (کاشت، داشت و برداشت بهداشتی محصول) زمینه‌های ماعد برای رشد کمی و کیفی تولید و صادرات خرما فراهم گردد.